

Erfaringer fra et praksisfællesskab om kunst, bæredygtighed og sårbare unge

Co-funded by the Erasmus+ Programme of the European Union

Landsforeningen for Økosamfund

1. Introduktion	2
Om at arbejde i krydsfeltet mellem bæredygtighed, kunst, kreativitet og sårbare unge	2
2. Praksisfællesskaber – hvem, hvorfor og hvordan?	4
Hvad er et praksisfællesskab?	4
Partnere og deltagere	5
Ambitionen med at involvere målgruppen	6
Udfoldelsen af vores praksisfællesskab	6
Hvad vi lærte om vores målgruppe fra elever og lærere på FGU	9
Om at skabe vores workshops	11
3. Hvad vi som bæredygtighedsundervisere lærte af vores unge deltagere	16
Hvad vi lærte om vores tilgang	16
Hvordan forholde sig til bæredygtighed?	18
Kunst og kreativitet i arbejdet med bæredygtighed	20
4. Hvad vi lærte om at skabe et praksisfællesskab som dette	24
Tilstedeværelse og tid med de unge	24
Tiden og samarbejdet med FGU-lærerne	25
Forskellighed i tilgange	26
At engagere de unge	27
“Særlige omstændigheder”	27
Ideer til et fremtidigt praksisfællesskab	28
Ressourcer	29

1. Introduktion

Om at arbejde i krydsfeltet mellem bæredygtighed, kunst, kreativitet og sårbare unge.

I denne erfaringsrapport fortæller vi om erfaringerne fra et praksisfællesskab mellem miljøorganisationen NOAH, LØS, Landsforeningen for økosamfund og FGU Hovedstaden - Østerbro, som blev etableret i efteråret 2021 og primært har udfoldet sig i løbet af 2022. Formålet med rapporten er at beskrive projektet, processen og vores læring for andre undervisere, ungdomsledere, facilitatorer, kunstnere og andre aktører, som ønsker at skabe en bredere forståelse for spændingsfeltet mellem inklusion, bæredygtighedspædagogik og kunst. Et andet ønske med projektet har været at etablere et nyt samarbejde og praksisfællesskab om disse emner. Her beskriver vi projektet og tankerne bag praksisfællesskabet, hvad vi lærte om - og af - de unge fra FGU, og hvad vi lærte om at skabe denne slags praksisfællesskab på tværs af meget forskellige arbejdsområder og arbejdsmiljøer. Erfaringsrapporten er skrevet af NOAH og LØS på baggrund af vores erfaringer fra praksisfællesskabet, FGU-elevernes deltagelse og feedback og, ikke mindst, samarbejdet og dialogen med FGU-lærerne.

Praksisfællesskabet som en del af projektet 'Youth in Transition'

Projektet Youth in Transition (herefter YinT) blev etableret i marts 2021 med seks partnere fra fire forskellige Europæiske lande: Gaia Education fra Skotland, Højskolen for Agrar- og Miljøpædagogik og Platform Footprint fra Østrig, NOAH – Friends of the Earth Denmark, Landsorganisationen for Økosamfund (LØS) i Danmark og Don Bosco 2000 fra Sicilien, Italien.

Projektet var et Europæisk Erasmus+ projekt støttet af den Europæiske Kommission som et strategisk partnerskab i forhold til unge, bæredygtighed og kunst – med 'blended learning' (blandingen af offline og online læringsredskaber) som et ekstra element. Motivationen byggede på det faktum, at de fleste organisationer, der arbejder med bæredygtighed og uddannelse for bæredygtig udvikling, ønsker større erfaring med at inkludere unge, der ikke lige er ressourcerstærke og veluddannede. På samme tid ønsker mange af de grønne organisationer at inkludere kunst og kreativitet mere i arbejdet for bæredygtighed. På den anden side tager mange aktører fra den kunstneriske arena emner fra bæredygtighed ind i deres arbejde og søger at udbrede og udvide kendskabet til bæredygtighedsspørgsmålene gennem kunsten. Formålet med YinT var netop at komme med et værdifuldt bidrag til arbejdet i dette krydsfelt.

Projektet blev grundlagt på et tidspunkt, da fysiske aktiviteter var begrænsede på grund af COVID-19-restriktioner, og som et resultat af dette opstod ønsket om yderligere at implementere blended learning for at nå ud til et bredere publikum. Da de fleste unge migranter og andre sårbare unge har mobiltelefoner, blev en del af projektets formål at tilbyde adgang til uddannelsesmaterialer med et stærkt fokus på kreativitet og kunst via onlineværktøjer.

2. Praksisfællesskaber – hvem, hvorfor og hvordan?

Hvad er et praksisfællesskab?

Som ordet peger på, refererer konceptet for et praksisfællesskab til en gruppe af mennesker, der deler deres viden om og praktiske erfaringer inden for et specifikt emne for at udvikle og forbedre deres praksis. Det er således en gensidig proces, hvor ingen er 'læreren' eller 'eleven', men en ligeværdig udveksling og deling af viden, udfordringer, problemer, løsninger, tilgange og nyheder om et specifikt emne. Oprindeligt var deltagerne fra samme profession, afdeling eller institution, men flere og flere praksisfællesskaber bliver i dag skabt både inden for og mellem organisationer. I dette projekt forsøgte vi at forbinde praksis og viden fra temmelig forskellige grupper både med hensyn til profession, kultur og organisatoriske realiteter.

Visionen for projektet var at inkludere flere mennesker i den bæredygtige omstilling – specielt sårbare unge mennesker. Missionen var at undersøge, hvordan kunst og kreativitet kan være nyttige værktøjer for møder mellem mennesker, synspunkter og metoder, samt at undersøge, hvordan klima, miljø og bæredygtighed kan blive gjort mere relevant og en ressource for sårbare unge mennesker.

Fra NOAHs og LØS' side havde vi meget lidt kendskab til denne målgruppe, men nogen viden i forhold til at bruge kunst og kreativitet i vores pædagogiske tilgange. Med hensyn til FGU-lærerne var ekspertisen helt klart i relation til målgruppen og dét at arbejde med og gennem kunst, men med et meget begrænset kendskab til bæredygtighed.

Derfor var ideen at dele og udforske nogle af vores eksisterende kreative værktøjer og tilgange, og hvordan kunst kan kombineres med bæredygtighed i undervisningen samt at teste nogle af de produkter, der var blevet udarbejdet i partnerskabet, som for eksempel metoder fra håndbogen. For at gøre dette blev praksisfællesskabet skabt med henblik på at dele, teste og tilpasse de valgte tilgange i mødet med de unge FGU'ere gennem dialogen og samarbejdet mellem NOAH, LØS, lærere og elever på FGU Hovedstaden - Østerbro.

Processen begyndte i efteråret 2021, og hovedaktiviteterne udfoldede sig hen over forår og tidlig sommer 2022 og sluttede med en intention og en invitation til at fortsætte i netværket.

Partnere og deltagere

Vi havde den enorme glæde at dele denne rejse med lærerne og eleverne fra de fire forskellige områder for teater, dans, design & upcycling samt musik på FGU Hovedstaden - Østerbro såvel som vore associerede partnere. Derfor blev fællesskabet formet af:

- NOAH – en miljøorganisation med mere end 50 års erfaring med græsrodsarbejde, fortalervirksomhed og uddannelse med henblik på miljømæssig og bæredygtig omstilling.
- LØS – Landsforeningen for ØkoSamfund, Danmark – en organisation med et væld af ressourcer i holistiske tilgange til bæredygtig omstilling og dannelse.
- FGU – Forberedende Grunduddannelse, der tilbyder uddannelse og træning til unge, der har afsluttet skolen, men som ikke er klar til at fortsætte med videre uddannelse, og som af alle mulige grunde ikke passer ind i en 'normal' ungdomsuddannelse. Specifikt tilbyder FGU Hovedstaden - Østerbro kreative og praktiske uddannelsesprogrammer.
- Som en tilknyttet partner fik vi input og et enkelt besøg fra Ung Energi, et ungdomsnetværk, som arbejder på at engagere unge i klima og bæredygtig omstilling gennem kampagner, arrangementer og uddannelsesmæssige aktiviteter.
- I praksisfællesskabet havde vi også kandidatstuderende Johanna Paschen fra Lund Universitet, Sverige, som i forbindelse med sin kandidatafhandling forskede i trekanten mellem kunst, bæredygtighed og unge, der oplever marginalisering. Hun deltog i dialogen med lærerne og gennemførte fokusgruppeinterviews med FGU-eleverne. Hendes artikel *Can Art in Sustainability Education Challenge Marginalisation? Conversations with Youths and Practitioners in a European Context* kan findes under Ressourcer ved at benytte QR-koden bagerst i rapporten.

Ambitionen med at involvere målgruppen

En af ambitionerne for projektet var at få de unge til selv at tage del i praksisfællesskabet og i udformningen af diskussionerne og udvekslingen af viden. Vi ønskede at eliminere forskellen mellem 'målgruppen' og 'underviseren'. For ikke blot at komme med noget viden til vores målgruppe, men at invitere deltagerne ind som part i processen. Fordi de er eksperterne. For at gøre dette var den oprindelige idé at inkludere Vi er Modstrøm, som er FGU-elevernes egen organisation, som arbejder på at give denne gruppe unge en Stærkere Stemme.

Dette ville netop have givet de unge en tydeligere stemme i vores arbejde. Desuden havde vi kunnet tilbyde de unge medlemmer at blive en del af et større europæisk partnerskab med mulighed for deltagelse i partnern møder, træninger og workshops. Desværre (men heldigvis for dem) er der mange, der vil lege med Vi er Modstrøm i øjeblikket, så de havde ikke tid til os. Det ville ellers have været optimalt at have haft nogle med derfra, som både repræsenterede vores særlige målgruppe OG var ressourcestærke nok til at indgå i et lidt mere forpligtende samarbejde.

Gennem samtaler med lærerne fandt vi hurtigt ud af, at dette nok ikke var en mulighed i forhold til deres elever. Det er netop humlen ved denne målgruppe, at de for en stor dels vedkommende ikke kan forventes at indgå i et forpligtende samarbejde - og især ikke på de præmisser, der normalt ligger i et praksisfællesskab mellem professionelle voksne. Det var rigeligt at få dem til at dukke op til vores planlagte aktiviteter i undervisningstiden.

På trods af dette insisterede vi stadig på at omtale eleverne på FGU Hovedstaden - Østerbro som deltagere i praksisfællesskabet og som vores eksperter i aktiviteterne. Vi formede derfor vores aktiviteter ud fra devisen om, at det var de unge, der skulle vise og fortælle os noget om dem, deres livsverden, deres oplevelse af bæredygtighed og de metoder, vi præsenterede for dem.

Udfoldelsen af vores praksisfællesskab

Processen i CoP'en blev initieret af Marie Holt Richter fra NOAH og Nina Hansen, som underviser i teater på FGU Hovedstaden - Østerbro. Nina bragte de øvrige lærere fra dans, musik og design & upcycling i spil, såvel som to lærere fra dansk og matematik. De to sidstnævnte forlod meget hurtigt projektet på grund af tidspres og stramme skemaer. Det synes symptomatisk for de almene fag (som dansk og matematik), at de mere omfattende læseplaner efterlader en meget smallere margen til at engagere sig i praktiske, kreative og tværfaglige projekter.

Deling af viden og tilgange

Processen blev sat i gang med tre indledende dialoger i perioden oktober 2021 til februar 2022 for at forklare vores idé med projektet, afbalancere forventningerne og skitsere en plan for aktiviteterne. Et andet centralt punkt var at dele, hvem vi var, hvad og hvor vi kom fra, og hvad vi forestillede os, vi kunne bringe ind i fællesskabet, herunder hvordan vi så kunst og kreativitet blande sig med bæredygtighed. Vi diskuterede også eleverne fra FGU som en målgruppe, og hvordan de kunne blive aktive deltagere. Endelig gennemførte vi fokusgruppeinterviewene med nogle af de unge for at få deres egne perspektiver på liv, skole, bæredygtighed og det at arbejde kreativt og kunstnerisk.

Gennem disse dialoger lærte vi en hel del om de unge FGU-deltagere, hvilke udfordringer og styrker de har, og hvordan lærerne nærmer sig og arbejder med de unge. Som en del af dette, fik vi også en større forståelse for, hvordan lærerne bruger kunst og kreativitet med eleverne for at hjælpe dem med at skabe deres egen identitet, engagement og fællesskab. På den anden side lærte FGU-lærerne, hvordan vi fra organisationerne ser på uddannelse til bæredygtighed og de forskellige dimensioner, der er involveret i arbejdet med temaet bæredygtighed.

De kreative hold på FGU arbejder ofte på deres projekter gennem et helt semester. Som et konkret resultat af de indledende dialoger, besluttede lærerne på teater, dans og design & upcycling at slå sig sammen for at skabe en forestilling om affald. Danse- og teaterholdene havde før arbejdet sammen med at skabe en forestilling, som bliver vist i slutningen af skoleåret. I dette projekt og med temaet bæredygtighed blev design & upcycling-holdet inviteret med ind. De to musiklærere besluttede at lave et kort sangskrivningsprojekt med bæredygtighed som emne. Mere konkret tog de udgangspunkt i de følelser, som de erfarede i forhold til emnet. Vores opgave var så at give inputs til og katalysere elevernes deltageres refleksioner og kreativitet.

Fra vilkår og forventninger til en fælles plan

Til forskel fra lærere i almene fag har lærerne i de kreative fag en del mere frihed til at tilrettelægge undervisningen og gå nye veje som for eksempel at inddrage et projekt som dette som en del af semesterplanen. Det blev dog også meget hurtigt klart, at virkeligheden for FGU-lærerne er en meget presset hverdag uden megen tid eller mange ressourcer og med et helt fast skema, som ikke kan fraviges. Til gengæld havde VI al den fleksibilitet, som lærerne ikke havde, så det mest oplagte var at tilrettelægge aktiviteterne ud fra lærernes virkelighed. Det blev altså på skoleskemaets præmisser, at vi designede de workshops, som vi aftalte at lave på skolen. De blev derfor udarbejdet i relation til

skolens tidsplan. Det bandt os ret meget til selve skolen og stedet og til de tidspunkter, som lærerne kunne frigøre til workshops. Det krævede også en del fleksibilitet fra vores side, når lærernes skemaer blev ændret. Vi havde den fleksibilitet. Det vigtige her er netop at designe aktiviteterne på en måde, så de kan ændres i sidste øjeblik - begrebet 'emergent design' blev hurtigt en del af vores arbejdslogan.

Vi havde, som tidligere nævnt, fire forskellige hold at jonglere med: teater, dans, musik og design & upcycling. Eftersom projektet var sat i gang af Nina Hansen fra teaterlinjen, som havde inviteret de andre ind i processen, var der brug for en meget grundig introduktion til de øvrige lærere i tankerne bag samarbejdet og en stor åbenhed, i forhold til hvordan det skulle udformes. Der var meget forskellige ideer om, hvor meget og hvordan det gav mening, at vi fra NOAH og LØS var inde over. Lærerne fra musik foreslog, at vi var med i undervisningen og faktisk overtog dele af den gennem hele forårssemestret, men her mente lærerne fra dans og teater, at det ville intervenere for meget i deres proces med at skabe deres forestilling. I NOAH og LØS havde vi heller ikke ubegrænsede midler til at være med i undervisningen på daglig basis, så vi landede på en model med fire besøg spredt hen over semesteret samt de nævnte interviews med de unge. Set i bakspejlet havde det været langt mere befordrende for processen og både lærernes, elevernes og vores egen læring, hvis vi havde været med i en større del af undervisningen. De refleksioner uddyber vi i kapitel 4. Planen kom til at se således ud

Februar:

- Besøg i de forskellige grupper og deltagelse i undervisningen
- Fokusgruppeinterviews med de unge deltagere om deres tanker i forhold til bæredygtighed
- Fokusgruppeinterviews med lærere om at arbejde med målgruppen og med
- Kunst og kreativitet, og om deres tanker om bæredygtighed.

Marts:

- To workshops med eleverne fra musik, dans, teater og design & upcycling
- Evaluering med lærerne.

April:

- To workshops med eleverne fra musik, dans, teater
- Evaluering med lærerne.

Maj:

- Endags bæredygtighedsfestival på FGU med forestillingen SKRALD, koncert med musikholdets sange, udstilling om designholdets arbejdsproces med kostumer og salg af upcyclingprodukter og madbod ved FGU's køkkenhold. Vi deltog med to parallelle åbne workshops i løbet af dagen.

Juni:

- Afsluttende workshop med alle fire hold inklusive refleksion af grupper og evaluering
- Afsluttende evaluering med lærerne.

Oktober:

- To Multiplier Events for undervisere fra både det formelle og nonformelle område.

Hvad vi lærte om vores målgruppe fra elever og lærere på FGU

Gennem de indledende besøg i klasserne og samtalerne med lærerne tegnede der sig et billede af en meget divers gruppe unge med meget forskellige grunde til at gå på FGU. Nogle havde store udfordringer, som kunne være både familiemæssigt, socialt, økonomisk, fagligt og psykisk. Andre var bare så skoletrætte, at de ikke magtede at fortsætte i en ungdomsuddannelse. Fælles for alle var nok, at de havde trivedes meget dårligt i et skolesystem, der er kommet til at lægge mere og mere vægt på boglighed og præstation. Mange havde følt sig overset og hægtet af - fagligt og ofte også socialt. En gennemgående følelse var "jeg er ikke god nok".

Derfor arbejder lærerne på FGU Hovedstaden - Østerbro på en helt anden måde end i det formelle skolesystem. Foruden at være en skole med hovedvægt på kreative fag sker arbejdet i hverdagen og klassen på en utrolig "organisk" måde, hvor undervisningen formes fra semester til semester, fra uge til uge og næsten fra dag til dag, i forhold til hvordan læreren mærker elevernes energi, og hvor deres motivation ligger. Generelt differentierer lærerne meget mellem hver enkelt elev - de *ser* den enkelte. Og så får eleverne en utrolig lang line, i forhold til hvor meget og hvordan hver enkelt kan være med. Der er ingen skrappe repressalier, men derimod en stor rummelighed, og metoden til at få eleverne til at troppe op og blive hængende går gennem inklusion, fællesskab og tillid til elevens ressourcer. Følgende er et udvalg af de vigtigste budskaber fra de indledende besøg:

Fællesskabet som afgørende grundlag for tryghed og læring

Fællesskabet er altafgørende. Mange af de unge har haft dårlige oplevelser i skolen af ikke at være gode nok, men i dette nye fællesskab baseret på rummelighed og accept og at "vi er som vi er" kan de slappe af og vise nye sider af sig selv.

Her er det fælles arbejde med linjens kunstform selvfølgelig helt centralt. Når man er sammen om noget og udvikler noget, finder man også nye evner frem og bliver "et skabende subjekt". De kreative fag giver også nye muligheder for at opleve sig selv som en, der rent faktisk kan noget, ofte modsat oplevelsen i den bogligt orienterede folkeskole. Desuden giver det fælles arbejde og projekt med at skabe en forestilling eller en koncert oplevelsen af at være vigtig for helheden og styrker dermed deres ansvarsfølelse.

En vigtig besked til os var, at hvis du underviser på en måde, som ligner det, de kender for meget fra folkeskolen, bliver de demotiverede. De føler sig simpelthen dårligt tilpas, og så er løsningen for dem ofte at forlade rummet. Det betød selvfølgelig, at vi skulle undgå teksttunge elementer og kompliceret information, og at emnets kompleksitet i det hele taget skulle bringes ned på et minimum.

En anden besked var, at det er altafgørende, at eleverne forstår meningen med det, man kommer med. Hvorfor er det her interessant? Hvorfor skal jeg bruge tid og energi på at være her? Ellers forsvinder de hurtigt.

Fordi vi skulle arbejde med de kreative hold, og fordi vi ville undersøge potentialerne i kunst og kreativitet som indgang til at reflektere over bæredygtighed, fremlagde vi ideen om at indlede med kropslige og sanselige øvelser, hvor deltagerne blev stillet meget åbne opgaver. Dette var et klart 'no go' fra lærerne. Budskabet var, at disse elever har brug for rummelighed, men samtidig også meget klare rammer og opgavebeskrivelser, som de kan navigere i og være kreative ud fra. Vi kender alle det dræbende "hvide papir" eller behovet for benspænd for at komme i gang med en proces, men det er helt afgørende for de unge på FGU.

Endelig var det åbenlyst, hvor vigtig relationen mellem lærer og elev er for både modtagelighed og motivation, og hvad regelmæssighed og rytme betyder for elevernes evne til at orientere sig i det forløb, man gerne vil have dem igennem. Vi kunne naturligvis ikke skabe samme relation til eleverne, men det kunne fortælle os noget om, hvilken position vi skulle stræbe efter i vores møder med dem.

Bæredygtighed var ikke noget, lærerne havde arbejdet med, og det var tydeligt, at de ikke forventede de store forudsætninger hos eleverne. En logisk pointe var, at de her unge har så meget at bøvle med, at det at "skulle redde verden" nok ligger ret langt nede på deres liste.

Opsummering

Måske for at klæde os så godt på som muligt nåede lærerne at give os en fornemmelse af eleverne som nogen, vi ikke skulle forvente os så forfærdeligt meget af. Nok fortrinsvis, fordi lærerne ikke før havde prøvet denne type samarbejde og også var usikre på, hvordan eleverne ville tage imod os. For der var heller ingen tvivl om, at lærerne også opfatter deres elever som nogle seje, unge mennesker, der kan en masse og har meget at byde på.

Det var også det sidste af ovenstående, som mest blev bekræftet af de elever, vi holdt fokusgruppeinterviews med. Der er selvfølgelig det forhold, at de elever, der siger ja til at være med til sådan noget - tilmed sammen med elever fra andre hold, som de ikke kender så godt - er nogle af de mere ressourcestærke. Ikke desto mindre udvidede det vores billede af, hvilke mennesker vi skulle møde i vores workshops. Det udfolder vi i 3. kapitel.

Om at skabe vores workshops

De kriterier, som lærerne skitserede som vigtige i undervisningen, passer sandsynligvis på mange unge, men i denne målgruppe bliver det enormt indlysende, hvis man glemmer det. Derfor blev dette spørgsmål igen ekstremt vigtigt: Hvorfor er det vigtigt at lære om bæredygtig omstilling, og hvad kan unge mennesker bruge denne viden til? Hvordan kan det blive gjort tilgængeligt og relevant for dem? Hvordan kan det blive gjort konkret, håndterbart og personligt?

Og her er vi tilbage ved vores oprindelige formål:

at udforske og teste vores tilgang og metodologi ved hjælp af eleverne og lærerne på FGU. Mere præcist var sigtet at undersøge følgende:

- Hvordan vi kan bruge de ressourcer, vi allerede besidder, til denne gruppe unge.
- Hvordan man åbner for, katalyserer og lytter til de unge deltageres stemme.
- Hvordan man faciliterer et 'WOW' hos deltagerne – og hvordan man får dem til at finde glæde og potentiale i sammenhængene mellem bæredygtighed og deres egen situation.
- Hvordan man løfter folks muligheder for at udtrykke deres individuelle motivation.
- Hvordan man skaber et trygt, nærende og sjovt miljø gennem kunst og kreativitet.

Vores hensigt var også at give deltagerne en indsigt i bæredygtighed på en kreativ, relevant og engagerende måde. Vi ønskede at præsentere informationer og perspektiver på problemer og løsninger med den intention, at bæredygtighed kunne bredes ud og blive personlig, legemliggjort og konkret og forhåbentligt føles mere relevant for deltagerne. Vi ønskede at illustrere og åbne for den oplevelse, at bæredygtighed er mere end affaldssortering og genbrug. Det handler også om at kunne skabe et bedre, mere bæredygtigt og meningsfyldt liv.

Potentialer og udfordringer

Først og fremmest er vores tilgang som uformelle undervisere meget forskellig fra metodologierne i det formelle skolesystem. Tilgangen er deltagerorienteret og holistisk og trækker på deltagernes og gruppens egen viden og visdom. Som konsekvens af dette kalder vi ikke os selv for 'lærere', men for facilitatorer, trænere eller måske undervisere, og vi bruger ikke ordet 'elever', men deltagere. Vi arbejder med kreative og praktiske aktiviteter såvel som naturforbindelse og personlige møder, med reflekterende rum, sociale utopier og til tider spirituelle tilgange. På den måde understøtter vores metoder udviklingen af holistiske og personlige kompetencer.

Ikke desto mindre involverer emnet om bæredygtighed og bæredygtig omstilling en del viden, analyser og kritisk tænkning. Tal, rapporter og et (potentielt) meget højt kompleksitetsniveau. Det involverer alle områder af samfundet og den dertilhørende viden, både på grund af at alle områder er forbundne, og på grund af den konstante tilstedeværelse af dilemmaer – praktiske, følelsesmæssige, etiske, økonomiske, politiske, miljømæssige osv. Derudover involverer det følelsesmæssige udfordringer såsom gabet mellem viden og handling og apati eller selv stress og depression på grund af følelsen af afmagt. Hvordan kan man arbejde med denne kompleksitet og disse praktiske og følelsesmæssige udfordringer? Og hvordan kan man gøre det med unge, der ofte er rigeligt udfordrede blot af den opgave at komme i skole hver morgen?

Dette var, hvad vi ønskede at undersøge i vores workshops på FGU. Vi indledte med at formulere fire meget simple arbejds spørgsmål.

1. Hvad sker der i workshopperne?
2. Bliver folk involverede? Og hvordan/hvorfor?
3. Hvilke metoder rykker - skaber empowerment, engagement, visioner osv. – og hvilke gør ikke – og hvorfor?
4. Hvilke drømme, temaer, samtaler, provokationer og kritik udtrykker deltagerne?

Vores tilgang

Det vil være alt for omfattende at beskrive alle workshops og øvelser i denne rapport. I stedet slutter vi afsnittet af med at udpege nogle af de "dogmer" og de deraf følgende tilgange, som vi besluttede at følge i vores workshops, før vi går til de vigtigste punkter fra vores læring.

Tryghed og komfortzone er nøglen:

- Forberede et meget klart og stramt omrids for deltagerne ved vores første møde, vise dem pointen med, hvad vi vil gøre, og hvorfor de er der.
- Skabe en meget klar ramme for diskussioner og øvelser.
- Finde balancen mellem på den ene side ikke at være for 'skoleagtig' og på den anden side stadig at holde sig til det genkendelige, så de unge ikke kommer for langt ud af deres komfortzone.
- Indlede med det genkendelige i både form og indhold, for eksempel en diskussion om, hvad ting er lavet af, tal på ressourcer og ideer om genbrug fra hverdagen - og *derefter* udvide det til følelser, håb og drømme og mere undersøgende formater.
- Bruge fællesskabet som et udgangspunkt for samtalen.

Vi vil udforske og udfolde engagementet:

- Lade vores workshops bidrage konkret til forestillingen TRASH ved at komme med inspiration til at udvikle den: Hvad bøvler de med i skraldebyen? Hvad er der i den skat, de finder til slut?
- At få drømmene frem og gøre dem konkrete.
- At skabe mange muligheder for refleksion.

Kroppen og sanserne som indgang:

- Arbejde gennem lege, ice breakers, rollespil mv. (som giver rum til, at de forskellige deltagere kan deltage på hver deres facon og niveau).
- Bruge det fysiske rum til at skabe rum for holdninger og standpunkter.
- Bruge mange forskellige redskaber til at kropsliggøre temaerne.
- Bruge QiGong som kropslig grounder og afspænding.

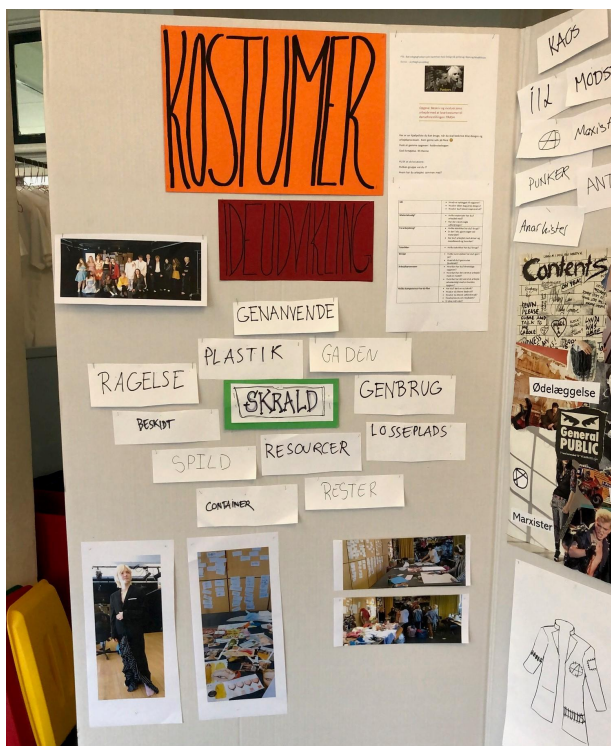
Deltagerne er vores eksperter:

- Vi er nysgerrige på deltagernes virkelighed, drømme og bøvl, arbejder med disse forhold og søger at få dem frem gennem øvelserne.
- Vi har fokus på deltagernes ressourcer, interesser, egne erfaringer og viden.
- Social læring som format gennem peer-to-peer (gensidig) læring.
- Vi afslutter hver workshop med en refleksion over, hvad vi har arbejdet med.
- Vi evaluerer med lærerne efter hver workshop.
- Emergent design!: vi skal være parate til at justere øvelserne både op til næste workshop og under selve workshoppen - det er deltagernes energi og feedback, der definerer, hvad vi laver.

Deltagerne er (med)skabere af deres og den fælles fremtid:

3. Hvad vi som undervisere i bæredygtighed lærte af vores unge deltagere

Undervejs i workshopperne, interviewene og de unges arbejde med forestillingen og sangene lærte de os mange ting om, hvordan de oplever vores pædagogiske tilgang såvel som bæredygtighed og arbejdet med kunst og kreativitet. Den følgende sektion vil præsentere de mest centrale læringer vedrørende disse tre aspekter.

Hvad vi lærte om vores tilgang

I det ovenstående skitserede vi de centrale dele af vores tilgang til facilitering og undervisning – som blev justeret under dialogerne med lærerne og de unge. Noget af det fungerede godt, noget af det delvist, og noget af det kom faktisk slet ikke til udtryk. Vi uddyber et par af fundene.

Fælles diskussion af et specifikt emne, ja, men åben refleksion, store drømme og passioner er svært

Som uformelle undervisere inden for den grønne bevægelse og økosamfundene har vi erfaringer med tilgange, der appellerer til folk, der allerede har en mening om og analyser af mange ting her i livet. Naturligvis arbejder vi også med børn og unge inden for den formelle sektor, men altid i nogle meget veldefinerede rammer trukket op af læreren, emnet eller den læringskultur, som er på stedet.

Vi arbejder meget med personlige refleksioner, drømme, utopier og personlige lidenskaber, og i dette projekt ønskede vi, at deltagerne var aktive i en fælles udforskning

af emnet. Den fælles refleksion fungerede godt, når både emnet og rammen var godt defineret, som for eksempel i leg og rollespil, som tillod os at udtrykke meninger, udforske scenarier og arbejde med dilemmaer vedrørende omfordeling og (u)retfærdighed.

Også de øvelser og spørgsmål, der tog udgangspunkt i deltagernes egen livssituation, så som handling og holdning om forbrug, muliggjorde udveksling af meninger. Men når det kom til dybere refleksioner om drømme for verden og fremtiden, var der meget lidt feedback og engagement. Hvad angår bæredygtighed var der en hel del kritisk viden, men vores forsøg på at forbinde emnet til personlige drømme og passioner, for slet ikke at nævne ideer om forandring, lykkedes ikke. Dette bliver uddybet yderligere i det følgende afsnit om deltagernes forhold til bæredygtighed.

De åbne, reflekterende opgaver fungerede ikke for hovedparten af deltagerne, men derimod fandt vi, at en dybere samtale med os facilitatorer meget vel kunne dukke op i pausen eller i mindre grupper, hvor lærer-elevforholdet blev udvisket. Når vi gav noget af os selv, opstod der en automatisk autencitet, som deltagerne reagerede positivt på ved at svare på flere spørgsmål og at give mere af sig selv.

Det fysiske rum, kropslig tilgang og QiGong

Som med legene og rollespillene var en hvilken som helst brug af det fysiske rum og værktøjer i udforskningen af emnet meget givende - så længe de var nøje rammesat. Ikke kun for dans og teater, som man kunne forvente, men også for musikholdet og design & upcycling. Her et par eksempler på øvelser.

Som en åbning til emnet om naturen og forbundetheden med alting kastede vi et garnnøgle fra den ene til den anden, mens vi stod i en cirkel og endte med et 'livets net', hvor hver deltager repræsenterede enten en fugl, en edderkop, et blad, et træ, solen, regn, vind ... osv., og som viste forbindelserne mellem alting. Denne brug af fysisk rum aktiverede deltagernes oplevelse af emnet gennem kropsliggørelse, som gjorde det lettere at forstå budskabet om forbundethed, modsat, hvis vi havde forsøgt at facilitere det med blot ord.

I en anden øvelse ved navn 'det menneskelige barometer' brugte vi det fysiske rum til at finde vores egen position i forhold til forskellige problemstillinger. I denne øvelse, formulerer facilitatoren to positioner, som repræsenterer de to radikalt modsatte poler i et barometer. Dette tillod deltagerne fysisk at "tage stilling" inden for spektret af de to poler og under diskussionen at bevæge sig frem og tilbage i spektret, hvis de ændrede holdning undervejs.

Kombineret med spørgsmål og problemstillinger relateret til deltagernes personlige liv, gav dette en dejlig ramme for at udforske mange forskellige temaer under bæredygtighed. Det inkluderede de mere politisk følsomme emner, hvor muligheden for at bevæge sig langs barometeret gav mulighed for at være åben om usikkerhed og tvivl og for at flytte sig i processen.

I alle workshops inkluderede vi en QiGong-session. I denne session var der en klar ramme: Deltagerne stod i en stor cirkel rundt om instruktøren og fulgte hendes

instruktioner. Mange flere deltagere end forventet deltog i øvelserne og blev under hele sessionen; selv nogle meget indadvendte, sky unge mennesker deltog og lavede disse 'mærkelige' nye øvelser sammen med resten. Læring sker på mange niveauer, og QiGong tilbød et ordløst rum til at fordøje dagens informationer samt tid til at fokusere på ens følelser og slappe af. Et spørgsmål som: 'Er dine handlinger påvirket af, hvordan du har det fysisk?' blev meget lettere for de unge at reflektere på, når de oplevede kroppen gennem fysiske øvelser, sammenlignet med blot at bede dem om at forestille sig det.

Hvordan forholde sig til bæredygtighed?

Først og fremmest er 'bæredygtighed' et udvandet ord, der er blevet proppet ned i halsen på mange i løbet af skoletiden. I tråd med dette så vi magtesløshed og utålmodighed, når vi brugte ordet for meget. Derimod, når vi vinklede det som 'det gode liv', 'retfærdighed og uretfærdighed' eller 'ideer til systemændring', kunne vi skabe et fælles engagement og lyst til diskussion. Men, som tidligere bemærket, viste forandringslysten sig ikke.

Jeg prøver at være så moralsk konsekvent som muligt (...) Jeg prøver at spise så vegansk, som jeg kan. Jeg er ikke så aktiv (med at protestere), fordi jeg er fandme ligeglad. (...) Men jeg bekymrer mig om det. Jeg tror, jeg prøver at gøre, hvad jeg kan, og det kan jeg være tilfreds med – (ung i Paschen 2022:26).

Denne temmelig modstridende udtalelse fra en ung deltager indrammer meget godt oplevelsen af, hvad vi kalder 'gab mellem viden og handling' og følelsen af personlig utilstrækkelighed i forhold til kompleksiteten i bæredygtighedsproblemerne. Faktisk oplevede vi en høj grad af viden om verdens tilstand og en anerkendelse af, at der må ske ændringer. Mange var opmærksomme på, at 'Vestens Drøm' ikke virker – måske fordi, den ikke virker særlig godt for de her unge. 'Jeg har en masse dyre ting, men jeg er alligevel deprimeret', som en deltager sagde under en workshop.

Alligevel blev disse erkendelser mødt med megen modløshed. Der blev ofte talt om det, som om 'vi kan ikke gøre noget selv', indtil systemet eller den herskende kultur har forandret sig.

Dette matcher på en måde det billede, vi fik af de unge fra deres lærere. Livets uforudsigelighed er meget tilstedeværende for denne målgruppe. Hvem er jeg? Hvor hører jeg til? Passer jeg ind i det her samfund? Mange går gennem livet med en stor grad af eksistentiel forvirring under huden. I lyset af dette er det naturligvis svært for en del af dem at relatere sig til verdens tilstand og problemerne i forbindelse med bæredygtig omstilling. For mange handler det mest af alt om at finde deres egen plads i livet: At lykkes med et ungdomsliv, at opnå et værdifuldt socialt liv, at udleve nogle aktuelle personlige drømme. Modsat handler bæredygtighed og omstilling ofte om 'det fælles gode' og 'det længere perspektiv'. Og det kan være i konflikt med den horisont, som naturligt optager de unge, som først og fremmest har brug for at få deres eget liv til at fungere.

Men, som den ovenstående udtalelse illustrerede, tilføjede møderne med deltagerne også et yderligere perspektiv til deres læreres oplevelse af dem som unge uden interesse i bæredygtighed. Måske antog lærerne, at de unge udtrykte manglende interesse, mens det snarere er fordi, de mangler værktøjer til at tale om det. Workshoppene hjalp på den måde til at tilbyde disse værktøjer.

Den overordnede og ret universelle konklusion ved dette er, som Johanna Paschen, skriver (...) *Unge har brug for at blive tilbudt værktøjer for at være i stand til at diskutere bæredygtighedsproblemer (...) Det er nødvendigt at anerkende dette, fordi som (...) citat (...) viser, giver unge udtryk for deres manglende interesse, samtidig med de udtrykker deres omsorg. Dette tilsyneladende modsatrettede udtryk skyldes måske kun den beskrevne mangel på værktøjer (Ibid.26).* I lighed med dette kan det være afgørende at koble emner om bæredygtighed med de unges egne interesser, hvad enten det er at finde deres egen plads i livet og samfundet, at skabe værdifulde sociale liv eller at have mulighed for og plads til at være kreative m.m.

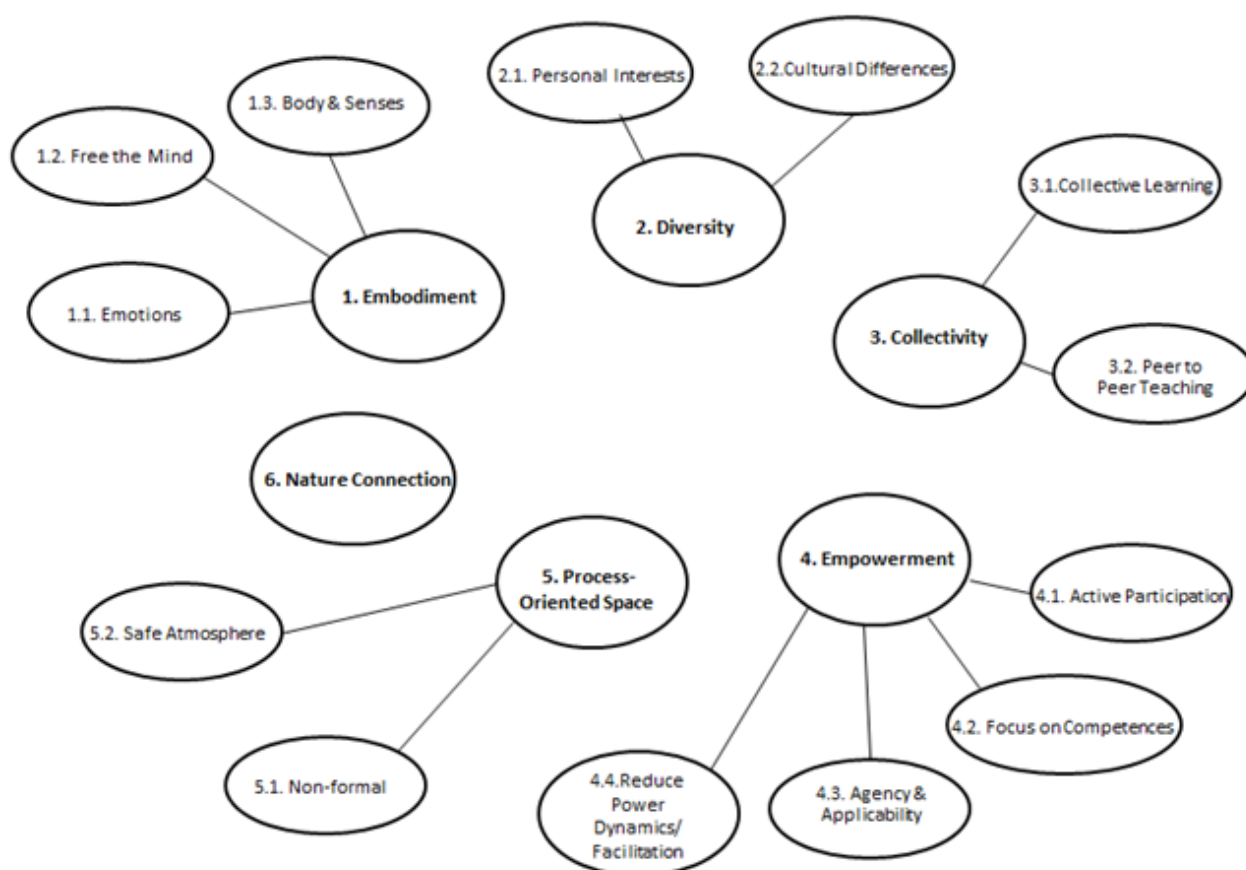

Kunst og kreativitet i arbejdet med bæredygtighed

Kunst og kreativitet er i centrum af dette projekt. Både i vores pædagogiske tilgang og som "studieobjekt": Hvilken rolle spiller metoderne i forhold til at åbne for problemer og udfordringer i bæredygtighed og gøre selve emnet relevant? For alle, for unge, og specielt unge, som oplever utilstrækkelighed og mangel på orientering, i dette tilfælde de unge FGU-elever: Hvilken rolle kan kunst spille i bestræbelserne på at ændre denne oplevelse?

Dette afsnit er delvist baseret på Johanna Paschens fund i sit speciale, hvor hun undersøgte, hvilken rolle kunst spiller for unge og bæredygtighedsundervisere, samt dets potentiale for at reducere de ovenfor beskrevne oplevelser af utilstrækkelighed, desorientering og mangel på motivation. Interessant nok er disse følelser på samme tid også helt centrale i bredere diskussioner om følelsesmæssige udfordringer og barrierer i forhold til bæredygtighed.

Gennem Johannas interviews med os fra NOAH og LØS, lærerne og de unge på FGU såvel som andre bæredygtighedsaktører samt en mangfoldighedskonsulent skabte hun nedenstående tematiske kort, som viser de forskellige roller, som kunst og kreativitet kan have i bæredygtighedsundervisning for unge (Ibid.31).

Som opsummering på sine fund skriver Johanna:

The findings suggest that the role of art is a tool for embodiment, diversity, collectivity, empowerment, process-oriented space, and nature connection. This suggests that the interconnectedness of the themes in transforming youth education for sustainability is crucial. Furthermore, these themes revealed that art in youth sustainability education can transform the dominant cultural assumptions of scientism, ethnocentrism, individualism, top-down approach, progress and result-oriented space, as well as anthropocentrism and human-nature superiority. This research shows that using art... in youth sustainability education transforms the dominant cultural assumptions and thus reduces marginalisation (Ibid.:11).

Lad os bryde det ned til tre perspektiver, som naturligvis overlapper hinanden:

1. Kunst som noget, de unge oplever
2. Kunst som noget, de unge laver
3. Arbejdet med kunst som en pædagogisk tilgang.

Kunst som noget, unge oplever

Du kan se alle disse tal (..) fakta [om bæredygtighed] men det får dig ikke til at ville gøre noget ved det (...), men hvis du ser et stykke kunst, en forestilling, hører en sang eller ser en mærkelig skulptur lavet af gammel tekstil (...), begynder du måske at føle, at jeg bliver nødt til at gøre noget. (Kunst lærer i Ibid.:19)

Denne refleksion fra en kunsthøjslærer viser, at kunst har potentialet til at fremkalde følelser hos deltagerne. I Johannas interviews uddybede deltagerne, at følelser fremkaldt ved hjælp af kunst, som for eksempel omsorg og kærlighed til naturen, men også vrede og angst er helt afgørende for at skabe interesse for bæredygtighed.

På denne måde er kunst som en bro til sanserne og derfor også til følelserne og i sidste ende til intellektet. Men på en måde, som trods den logik, at problemet kun kan indfanges og løses gennem intellektuelle og rationelle kalkulationer. En bæredygtig væren i verden afhænger jo af den følelsesmæssige sammenhæng med de ting, som vi ønsker at beskytte, muligheden af at føle, anerkende og håndtere svære følelser som vrede eller angst og af muligheden for at omfavne skønhed, glæde og undren. Dette er temmelig svært at facilitere uden kunst.

Kunst som noget, unge laver

Når unge mennesker arbejder med en kunstform, hvad enten det er dans, teater, musik, design eller andet, er de skabere. Det er kernen i de kreative linjer på FGU Hovedstaden - Østerbro, hvor lærerne bruger det kreative til at skabe opmærksomhed og stolthed hos de unge i forhold til både deres evner og deres personlige udtryk og til at hjælpe dem med at få begge dele frem i lyset. Dette er også kernen i at skabe handlekompetence: oplevelsen af ens egen skaberkraft.

Yderligere er kunst og kreativt arbejde procesorienteret. De unge træner sig selv i at være udforskende, idet de arbejder med mange ubekendte og samler brikkerne for at ende med et resultat. Alle faser og elementer i den kreative proces er befordrende for evnen til at navigere i udfordringerne i forbindelse med bæredygtighed, som i sin essens er karakteriseret ved usikkerhed, at befinde sig i det ukendte og navigere i en kompleks verden.

Et tredje element af det at arbejde med kunst er kropsliggørelsen, som det at arbejde med og forstå verden gennem kroppen og sanserne, at befri sindet og arbejde med følelserne. Som en kunstner sagde i Johannas interview: *Vi differentierer ikke mellem de kunstneriske metoder og diskussionen om bæredygtighed (...), men prøver at bruge de kunstneriske metoder til at opnå nogle indsigter og føle ting, som vi så kan tale om (...) i sammenhæng med bestemte begreber* (kunstner i Ibid.:25).

Når de unge arbejdede med deres kreative processer, var de i stand til at give udtryk for nogle af de mere komplekse aspekter af de ting i forbindelse med bæredygtighed, som vi havde delt med dem. Det kunstneriske arbejde gjorde det også muligt for de unge at tænke anderledes og nå frem til meget uventede svar.

For eksempel gik teaterholdet i gang ud fra ideen om at lave et show om nogle mennesker, der levede i en skraldeby i en dystopisk fremtid, og som på et eller andet tidspunkt skulle finde en skat. Men ikke, hvad denne skat skulle være. I processen fandt de på, at det skulle være en gammel walkman med sangen: "Come Together" af The Beatles, og når de spillede den, ville alle begynde kaste affaldet fra sig og forlade den by, som de havde levet i under regimet af en korrump demagog! Denne idé kombinerede historierne om affald og undertrykkelse, folkets befrielse og budskabet om samhørighed og fællesskab. Et meget stærkt budskab, egentlig helt perfekt til en politisk kampagne, som i form af en kampagne ville have været helt uopnåeligt for de unge på FGU, men som nu blev deres eget værk.

Arbejdet med kunst som pædagogisk tilgang

“First of all, you have to give a safe space to be without any restriction and without starting with speculation about environment and sustainability” [...] Art can create a safe, trustful space and a feeling of home which is crucial before content-related actions are taken. (Ibid.:29)

Det er indlysende, hvordan kunst og kreativitet virker som en pædagogisk tilgang til bæredygtighed. Det er en indgang, der åbner for refleksioner og diskussioner. Det understøtter handlekompetence og troen på ens eget bidrag. Det gør det lidt sjovere at lære og øger motivationen til at gå i gang med emnet. At kombinere kunst med refleksion kan hjælpe med at bryde komplekse bæredygtighedsemner op, så de bliver nemmere at diskutere. Som Johanna konkluderede efter sine interviews, fører dette til en mere aktiv deltagelse, hvorimod, *in contrast, participants mentioned that in formal educational settings there are often much passive learning* (Ibid.:25).

Yderligere giver det at arbejde gennem kunst og kreativitet muligheden for at skabe et trygt rum for deltagerne. Der er færre krav og restriktioner, der begrænser de individuelle interesser og udtryk, samtidig med at det også har potentialet til at fremme fællesskab og tilhør. Meget vigtigt har kunst også potentialet til at reducere traditionelle magtrelationer i gruppen, både mellem underviser og deltagere og mellem de intellektuelt stærkere og svagere deltagere. Sempelthen, fordi det giver andre muligheder for kommunikation, udtryk og talent. Som Johanna understreger, kan de deltagende unge bedre påvirke og samskabe de pædagogiske rammer til at give den bedste læring for dem (Ibid.)

Når emnet kropsliggøres, viser der sig et væld af læringsmuligheder. De unge fra teaterholdet blev tilbudt en hel masse brugte papkasser og plastaffald til at bruge i deres show. I dage og uger var teatersalen et kaos af kasser, plastik osv., mens de afprøvede ideer, og langsomt dannede de ideerne om, hvordan de unge skulle skabe en scenografi, der gav mening både æstetisk, praktisk og dramaturgisk. Dette kreative arbejde gav ikke alene oplevelsen af skaberkraft og mestringen af kaos, som tidligere nævnt, men også en konkret og kropsliggjort læring om ressourcer og genbrug, om hvad affald er, når det er affald, og hvordan det kan gøres til noget brugbart og meningsfuldt.

4. Hvad vi lærte om at skabe et praksisfællesskab som dette

Det var første gang for både NOAH, LØS og FGU, at nogen af os var med til at skabe et praksisfællesskab. Det har været en rig oplevelse og har givet mange erfaringer om både, hvad der virkede, og hvad der ikke virkede så godt. I det følgende afsnit vil vi beskrive nogle af disse erfaringer og hvad det er vigtigt at overveje, før man skaber et praksisfællesskab.

Tilstedeværelse og tid med de unge

Først og fremmest står det klart, at det at skabe et praksisfællesskab kræver megen tid, energi og kontinuerlig deltagelse fra alle parter.

En essentiel erfaring var, at for at skabe et reelt virkningsfuldt samarbejde, ville NOAH og LØS være nødt til at være endnu mere til stede sammen med både elever og lærere helt fra begyndelsen og gennem en længere periode. Dette er essentielt for at få de unge til at føle sig hjemme med os som undervisere – og det er en afgørende faktor for, at NOAH og LØS kunne designe workshopperne til at udmønte sig i en dybere læring og et større engagement hos de unge med et bedre udgangspunkt i deres behov, perspektiver, viden og hvad der får dem til at føle sig engageret.

Det ville have været ideelt, hvis NOAH og LØS kunne have deltaget direkte i undervisningen over en længere periode for at komme til at kende de unge bedre og at opleve præcist, hvordan de arbejder. Det ville have givet alle deltagere stærkere bånd og derfor også dybere refleksioner, og det kunne have skabt større indsigt i, hvad vi kunne lære af de unge og deres måde at være i verden på.

Det til trods oplevede vi alligevel at blive en del af, måske ikke dagligdagen, men semestret og oplevelsen af deres arbejde med TRASH-forestillingen og af, at de unge havde lyst til at udforske med os.

Tiden og samarbejdet med FGU-lærerne

Hvad der virkede virkelig godt for samarbejdet, var den personlige kontakt mellem en repræsentant fra NOAH/LØS og én repræsentant fra FGU, som havde en personlig motivation, og som havde muligheden for at bringe tingene fremad i forhold til både kommunikation og progression.

Imidlertid var praksisfællesskabet klart påvirket af de vilkår, som man har som lærer på FGU og af, at vi havde begrænsede midler til at bruge meget daglig tid på FGU. På trods af lærernes store motivation for at deltage var deres muligheder stadig begrænset af at være del af et formelt skolesystem med tilhørende tidspres og en ret stor arbejdsbyrde gennem hele ugen. Dertil kom, at FGU Hovedstaden - Østerbro lige havde været igennem både Covid-19 og en meget stor omstrukturering af hele institutionen, som selvfølgelig fyldte meget hos lærerne både med hensyn til tid og opmærksomhed.

Dette resulterede i, at lærerne ikke altid var til stede i vores workshops, da de benyttede sig af chancen til at bruge denne tid på andre arbejdsopgaver. Hvis de havde været mere til stede, ville de have haft chancen for at uddybe deres forståelse af NOAHs og LØS' tilgang og viden, ligesom de ville have fået en bedre oplevelse af og forståelse for, hvordan de unge tog imod det.

Det ville det have givet lærerne muligheden for at give NOAH og LØS en grundigere feedback efter workshopperne og nogle forslag til, hvad vi kunne gøre i konkrete situationer for at nå ind til og engagere eleverne. Dette ville have styrket NOAHs og LØS' læring om denne målgruppe endnu mere.

På den anden side gjorde vores manglende tilstedeværelse i den daglige undervisning, at indholdet i vores workshops nogle gange ramte lidt ved siden af, da vi ikke havde nok viden om og føling med, hvad lærere og elever arbejdede med til dagligt. Ligeledes kunne en mere kontinuerlig tilstedeværelse fra vores side muligvis have givet grobund for noget af det engagement og den kobling af bæredygtighed til det personlige, som vi i kapitel 3 skrev om, at vi aldrig rigtig fik åbnet.

Som et resultat af den begrænsede deltagelse fra begge sider i hinandens aktiviteter oplevede vi, at lærerne ikke helt fangede praksisfællesskabet eller selv oplevede læring om bæredygtighed. Og erfaringerne viste, at vores inputs ikke blev helt så stor en del af de unges daglige kreative proces i deres respektive klasser. I stedet kunne workshopperne kun virke som afgrænsede inputs. Derfor ville et mere sammenvævet praksisfællesskab mellem NOAH og LØS være en stor forbedring.

Hvis vi havde haft mere tid sammen, ville vores forskellige tilgange og vores faglige viden være blevet bredt ud og delt endnu bedre, og det ville have gjort samarbejdet mere gensidigt inspirerende. Men alt dette afhænger af finansiering for os samt for lærerne en bedre stabilitet i hverdagen og en større anerkendelse af lærernes behov for ekstra tid under sådanne projekter.

Trods det vil vi sige, at for en første gang, hvor alle var nye i denne slags samarbejde, fik alle parter stadig rigtig meget både læring og inspiration ud af samarbejdet. Vi blev langt bedre klædt på til næste gang, vi skal arbejde med målgruppen, og på FGU Hovedstaden - Østerbro er et nyt grundlag for samarbejde mellem linjerne etableret - især mellem Dans/Teater og Design & upcycling, som helt sikkert igen vil samarbejde om at 'klæde eleverne på' til at skabe en fælles forestilling.

Forskellighed i tilgange

I et praksisfællesskab som dette oplever man mangfoldighed på alle niveauer: forskellige pædagogiske tilgange, lærernes synspunkter, de unges udgangspunkter, personligheder, ressourcer, organisationskultur osv. Det kræver åbenhed og vilje fuldt ud at lære af og kende hinandens organisationer og forskelle.

Dette kræver selvfølgelig en masse tid: Det kræver tid til fælles udforskning og refleksion for at blive bevidste om, hvordan organisationerne adskiller sig fra hinanden i tilgange, agendaer og fokus. Dette er en vigtig læring i forhold til at finde ud af, hvordan man kan bruge de forskellige tilgange på en berigende måde.

Ved siden af dette er en vigtig lektie, at man skal sørge for og være sikker på, at forventningerne er klare og justeret i forhold til alle de involverede parter, når man skaber praksisfællesskab. Især for de unge deltagere, men også for alle praktikerne, for at samtlige parters bedste talenter og viden kan komme i spil på en meningsfuld måde.

At engagere de unge

Ud fra erfaringerne er det indlysende, at det er vigtigt at skabe et praksisfællesskab, som er bygget på de unges interesser. Det er essentielt at kunne tydeliggøre, hvordan den viden, som vi kommer med, kan koble sig direkte til de unges eget personlige liv. Men derudover vil det ideelle være at skabe praksisfællesskabet og designe aktiviteterne på en måde, der rent faktisk ender med at gøre de unge til en del af praksisfællesskabet. Altså at skære aktiviteterne til på en måde, så deltagerne føler, at de er eksperter og afsendere af viden og budskaber på linje med os, at de får en forståelse af meningen med praksisfællesskabet og føler sig motiveret til at engagere sig i den fælles læringsproces.

“Særlige omstændigheder”

Som skrevet blev praksisfællesskabet igangsat under Covid-19-perioden, hvilket gjorde det svært at skabe et fysisk fællesskab gennem det første år. Vi kunne ikke mødes; lærerne og skolen var ret så udmattede og stadig bagud i forhold til økonomi og skemaer, og flere potentielle deltagere, som for eksempel Vi er Modstrøm, havde travlt med at genoptage deres arbejde til at deltage i vores. Som nævnt har mange forskellige omstændigheder påvirket projektet, hvilket kun har gjort os bedre til forblive fleksible i processen.

Ideer til et fremtidigt praksisfællesskab

Gennem alle disse erfaringer begynder ideer til næste gang at dukke op. I første omgang, ville det have være berigende at engagere forskellige udøvende kunstnere såvel som Vi er Modstrøm mv.

Desuden ville det være ideelt at finde ud af, hvordan vi kunne inkludere langt flere naturbaserede aktiviteter i træningen og generelt bruge mere tid med deltagerne i naturen. Dette skete ikke i samarbejdet med FGU Hovedstaden - Østerbro på grund af det faktum, at denne skole er placeret midt i byen og at tage ud i naturen kræver en masse rejsetid og koordinering. Selv det at tage til en nærliggende park syntes ikke særlig oplagt, ud fra erfaringer med at det ville blive for svært for eleverne at deltage. Mange gange dukkede de jo netop op hen ad vejen under vores workshops, og det ville de ikke kunne, hvis vi var ude af huset. Desuden ville flere nok blive ekstra udfordret på opmærksomheden af at være i et fremmed miljø. Fraværet af natur var meget uvant for os fra NOAH og LØS, da vi normalt skaber en stor del af vores aktiviteter i naturen, så det vil vi afgjort fokusere mere på at undersøge: hvordan kan vi skabe naturbaserede aktiviteter med netop denne målgruppe.

Endelig kunne et drømmescenarie være at have de unge i et længere og mere koncentreret forløb som for eksempel en temauge eller at være sammen med de unge (og lærerne) én gang om ugen. Det ville give tid til langsomt at udfolde emnet med gentagne øvelser og mulighed for bedre at knytte det til deres liv og interesser. Og det ville have tilladt os at lære en hel del mere fra de unge. Igen ville dette kræve en del mere finansiering.

Ressourcer

Læs mere om projektet Youth in Transition på www.youthintransition.eu.

Her kan du finde:

- En underviserhåndbog med fysiske og blended learning-metoder til at undervise i bæredygtighed i de fire dimensioner økonomi, økologi, socialt og verdensbillede.
- En App med håndbogen "to go", Quizzer om de fire dimensioner samt et socialt forum for henholdsvis undervisere til deling af projekter, erfaringer og viden og unge/deltagere til deling af produkter skabt i undervisningen.
- Andre ressourcer relateret til trekanten 'Kunst & kreativitet - bæredygtighed - marginaliserede unge'.
- Information om og links til de seks involverede organisationer i det europæiske partnerskab.

Johanna Paschens kandidatspeciale

Paschen, J. (2022). Can Art in Sustainability Education Challenge Marginalisation? Conversations with Youths and Practitioners in a European Context. 1–56.

Find afhandlingen på nedenstående link eller QR-kode.

<https://lup.lub.lu.se/student-papers/search/publication/9097261>

